

միայն դերձակ եւ ոսկերիչ վարպետներու մասին է:

Շատ աւելի միամիտ ձեռնահամայնութեան փորձ մը կ'ընեն «քննադատներ» ինծի՝ եւ Գէորգ Պալաթեցիին ալ՝ վերադարձով միտքեր, բացատրութիւններ, որոնք բոլորովին անգոյ են: Ես գրախօսականիս մէջ պարզապէս ըսած էի. «Կը խորհիմ որ խաւի ծագումը պէտք է փնտռել քննադատի մէջ, որ ըստ Գէորգի դպրի Պալաթեցիի կը նշանակէ կարասի եւ հանդերձ տան»: «Քննադատները» կը գրեն... աւելի ճիշտ կը ստեղծագործեն... «Սակայն տարօրինակն այն է, որ Պալաթեցիին խալի տերմինի ծագման մասին իր բառարանում ոչինչ չի ասել, մինչդեռ յօդուածագիրը ենթադրում է, որ խալի բառը առաջացել է Պալաթեցու պարսկերէն-հայերէն բառարանում նշուած քննա կամ կեպէ բառերից: Մինչդեռ, Պալաթեցու բացատրութեամբ, այդ երկու բառերը առաջին իմաստով նշանակում են զոլուած բամպակի փլու, երկրորդով՝ կարասի, հանդերձանք»: Ասիկա պարզապէս աճարարութիւն է՝ հարեւանցի ընթերցողը խաբելու համար: Նախ ես ո'չ մէկ բան ըսած եմ թէ Պալաթեցիին ի՞նչ գրած է խալիի մասին: Երկրորդ, ինչ որ ըսած եմ՝ որոշ է իր «Կը խորհիմ»ով: Երրորդ, Պալաթեցի կեպէի համար չէ որ նշանակած է «կարասի, հանդերձանք»: Զորրորդ՝ Պալաթեցի քննադատի համար նշանակած է «կարասի եւ հանդերձանք տան»: «Քննադատները» կարասի, հանդերձ, առանց եւ-ի եւ տան, կրնայ նշանակել խանութի ալ, պարտէզի ալ կարասի, ինչպէս նաեւ հանդերձ մարդու, եւ առանց որեւէ կապի տան հետ: Ասոր նման նուրբ աճարարութիւններ, ակնյայտի ձեռնահամայնութիւններ են, որոնք տեղ ունենալու չեն «Տեղեկագիր»ի նման ակադեմական պաշտօնականութի մէջ, եւ նոյնիսկ երեք հոգի-նոց ստորագրութիւն մը չի կրնար զանոնք պարտրկել չարաչար «քննադատութիւն» գործածուած պիտակին տակ:

Նման աճարարութիւն մըն ալ կատար-

ուած է «տապաստակ» բառին մասին: Ասիկա միակ անգամ մը գործածուած է մեր մատենագրութեան մէջ, Ռսկերեանի թարգմանութեան մը մէջ: Թարգմանիչը փոխաբերաբար գործածած է իր հայերէն թարգմանութեան մէջ «տապաստակ» եւ բարձր բազում » ըսելով: Թեմուրճեան զարմանալի վճռականութեամբ մը «տապաստակ կոչուած փոքր գորգեր» կը թարգմանէ (թեմուրճեան, էջ 27) եւ «քննադատները» կ'աճարարեն պաշտպանել այս չքնաղ, անապացոյց վերծանումը: Ոչ միայն «տապաստակ»ին գորգ ըլլալը գիտեն, այլ նոյնիսկ փոքր գորգ ըլլալն ալ գիտեն: Ի՞նչ սքանչելի դիտութիւն... Ի՞նչ Աղեքսանդրեան վճռականութիւն... մեր մատենագրական դադարները, թրն-ճուկները լուծելու: Զեռնահամայնութիւն մըն ալ ակումբին մասին: Թեմուրճեանին միայն ծանօթ է Փաւստոսի «ակմբի դարմանէին» եւ հակառակ որ գիտէ թէ Աստուածաշունչի մէջ լոկ յիշուած «մաշկ» բառը հայ ոսկեղարեան թարգմանիչները ըստիպուել են «գալուստին մաշկեայ» թարգմանել, այսու հանդերձ կ'ուզէ որ ակումբ գորգ նշանակէ, քաջութիւն առնելով անկէ, որ «Հայկազեան բառարանում, ակումբ բառը բացատրուած է արդէն որպէս խալիչա » (էջ 34): Արդեօք տարօրինակ չէ՞ որ Թեմուրճեան Հայկազեանին մէջի ակումբին հայերէն բացատրութիւնները յառաջ չի բերել եւ կը գոհանայ թրքաձեւ խալիչայով: Սակայն ինչո՞ւ Հայկազեանին մեղքը մտնել, Վեր Եղիշէ այնքան յստակ ակումբ բազմակամի (Թիֆլիս, 1904, էջ 233) ունի, բազմակամի (գորգի) վրայ՝ ակումբ աւելցնելով: Սակայն աւելին ալ կայ Երեւանի ձեռագրատան մէջ, անտարակոյս կան ժի. դարէն գրչագիր բառարաններ, ուր հեշտութեամբ կարելի պիտի ըլլար գտնել, ինչպէս որ կը գրտնուին իմ ձեռագրացս մէջ, «Ակումբն մաշկեայ: Բազմակամն է յօրինուածով չի-նեայ», այսինքն գորգը՝ մաշկեայ սարքաւորումով, մաշկեայ ակումբով, մաշկեայ ձաշու սփռոցով: Այո՛, պարոն քննադատ-

ներ, «ակումբն ու տապաստակը, կարող էին (ընդգծումը իմս) նշանակել նաեւ գորգ» (փոքրը կորաւ դնաց...) սակայն ատոր համար ո'չ մէկ ապացոյց կայ ո'չ Հայկազեանին եւ ո'չ ալ Թեմուրճեանին քով: Ընդհակառակն, չորնալիք մաշկ մը կայ, որ չքանցել կարելի չէ, թէկուզ Թեմուրճեան կամ Եռանուն «քննադատներ» ըլլաք:

Վերջապէս «քննադատները» գրախօսականիս մէջ ապացուցածիս պէս Թեմուրճեանի գործը խնդուած չեն նկատել՝ նիւթին հետ կապ չունեցող բաներով: Ասիկա իրենց գիտնալիք բանն է. եթէ կ'ուզեն՝ իբր թէ գիտական գործ մը՝ պարզապէս մեծածաւալ եւ հաստատորոց տալու համար՝ անպէտ նկարներով եւ գործին հետ կապ չունեցող վաւերագրութիւններով կրնան լեցնել: Խղճամիտ

գրախօսողի մը նպարտն է զանոնք զատուրդել եւ ցոյց տալ: Մեր բրածը լոկ այդ էր:

Ահա այս է եղած քննադատութիւնը: Քննադատներուն ձրի վերադրումը թէ «Յ. Քիւրտեան անհաւաստեցում չի ցուցաբերել քննարկող խնդիրներին նկատմամբ... աւելի է խճողում գրանք...» պատշաճ է որ «ստորագրեալ» կերպով թէ՛ իրենց «քննադատութեան» եւ թէ՛ Թեմուրճեանի իրենց պաշտպանած գործին վերապահեն, որոնց այնքան տառացի կերպով կը յարմարի ըսածնին: Խեղաթիւրանքով, ուրացումով, իւրացումով, աճարարութեամբ կարելի չէ ո'չ հայ մշակոյթի մասին գրել, եւ ոչ ալ այդպէս գրուած քննքը՝ «քննադատական» պիտակով, նոյնիսկ «երեք ստորագրութեամբ» պաշտպանել:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(«ԿԱՐԱԼ»Ի ՅՕԳՈՒԱԾԱՇԱՐՔԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Վերջերս «Յառաջ»ի առաջին էջերուն վրայ (9, 11, 12 Սեպտ. 1959) յաջորդական երեք յօդուածներ լոյս տեսան Կարալ ստորագրութեամբ:

Յարգելի յօդուածագիրը, վառուած «Մեծաւանջ»ի սիրով, մեծ նախանձախնդրութեամբ գրիչ կը շարժէ, ըսելու համար որ «աշխարհաբար լեզուն» տասնեակ տարիներէ ի վեր զրկուած է իր «աւանդական խնամակալներուն (= Մը-խիթարեաններուն) գուրգուրանքէն, ան կ'ապրի ու կը զարգանայ իր վաստակով, չնորհիւ աշխարհական նուիրեալներու դժուարին պայմաններու մէջ կատարած մեծ ջանքերուն» (9 Սեպտ. էջ 1):

Անմիջապէս ըսենք որ մեր սիրելի բաբեկամին աշխարհաբարի հանդէպ ցոյց տուած բուռն եռանդը, հեղեղի մը նման, զինքը առած տարած է իր կալուածի սահմաններէն անդին, ու խառնած է այնպիսի

խնդիրներու, որոնք իր մասնագիտութեանն դուրս կը թուին ըլլալ:

Ներկայ գրութեամբ ժամանակ չունիմ գրադելու Կարալի յօդուածներու լայնքին ու երկայնքին ցանկաւ զանազան դադափարներով, այլ կը փափաքէի անդադադունալ միայն այն կէտերուն շուրջ, ուր լեզուական հարցեր կը յարուցուին, եւ ստորագրեալիս վերաբերող տողեր ալ կը գտնուին:

Սկսինք ուրեմն:

Պր. Բագարատ Թեւեան իր հրատարակած «Երջանիկ» խորագրով տարեգրքի կողքին վրայ երանելիօրէն գրած է Երեսունեքրդ բառը, որ հակառակ է բարդութեան դասական օրէնքին. եւ անոր ստուերեւ Երեսունեքրդ բառը, որ համաձայն է միեւնոյն բարդութեան օրէնքին: Հայերէն-նազէտ եղիր ու գիմացիր միեւնոյն կողքին վրայ գտնուող այս երկու իրարու հակա-

սող բառերը տեսնելով:

Հ. Ներսէս Տէր Ներսէսեան, ի տես այս շնորհալից հակասութեան՝ կը գրէ. «Բայց զարմանալին հոս չէ. այդ երեսուներորդ ճիւղին տակը, աւելի փոքր տառերով, գրեթէ նախորդներուն կէսին մեծութեամբ գրուած է. երեսնամեակի բացառիկ հատոր: Կեցցէ՛ մեր խմբագիրը, գտած է ուղիղ ձեւն ալ (երեսուն – երեսնամեակ): Ու ոչ միայն գտած, այլ նաեւ գտած է մուկն ու կատուն նոյն վանդակին մէջ պահելու արուեստը» («Բազմավիշ», Մարտ-Մայիս 1959, էջ 109):

Խնդիրը սակայն հոս չի լմնար: 1957ին Պէյրուի ճարտարակուած իմ Փրանսէզնէ – հայերէն բառարանիս մէջ, trentième բառին դիմաց դրած եմ երեսուներորդ ձեւը, եւ ոչ թէ երեսներորդ:

Այս առիթով, Պրն. Կարալ, մեծ գիւտ մ'ընողի գոհունակութեամբ կը գրէ. «Մինչեւ երէկ կը կարծէինք թէ երկու կը չիւ եւ երկու չափ գործածողներու կողմէնակալ դատողութիւնը՝ չար աշխարհականին վերապահուած մեղք մըն էր: Վերջերս «Բազմավիշ»-ի գարնան թիւը կարգաւորվ, անակնկալ յայտնութիւնն ունեցանք որ բարի վարդապետն ալ նոյն մեղքը կրնայ գործել» («Յառաջ», 11 Սեպտ. 1959, էջ 1):

Յաջորդ յօդուածին մէջ ակնարկելով իմ գործածած «Երեսուներորդ» ձեւին, կը շարունակէ. «Այն ատեն երբ մեղքը կը գործածուէր իր Տան մէջ եւ իր աչքին առջեւ, ի դուր սպասեցինք Հ. Ներսէսի գրչամարտին» (Անդ):

Եւ երկու եղբայրներ իրարու հետ կրու ունեցնելու ախորժակով կը գրէ. «Գրչի քաջութեան մը առիթը փախցուցած է Հ. Ներսէս: Բայց հոգ չէ՝ եթէ գէթ սպառաքին քաւէ իր անցեալի մեղքը: Այլապէս, ինչո՞ւ երկու չափ եւ երկու կէտ» (Անդ):

Պրն. Կարալի այս մեծ գայթակղութիւնը դարձանելու համար նախ բռնեք, որ Հ. Եփրեմի «երջանիկ» մեղքը Հ. Ներսէսի «Տան» մէջ չէ գործուած, քանի որ այդ բառարանը տպուած է Պէյրուի մէջ,

ինչպէս որ յայտարարուած է արդէն բառարանի վերջին էջին վրայ:

Երկրորդ, Հ. Ներսէս որեւէ պարտականութիւն չունի աշխարհիս չորս կողմ տպուած բոլոր հայերէն գրքերն ու թերթերը կարդալու եւ անոնց ուղղագրական սխալներով դրաղելու, նոյնիսկ եթէ այդ գրքերէն մէկը իր դասընկերոջ 700 էջնոց բառարանն ըլլայ: Ըսենք թէ այդ բառարանը գործածելու առիթը ունեցաւ Հ. Ներսէս: Ան՝ շատ մը բառեր կրնար փրնտոած ըլլար հոն. բայց երբեք պէտք պիտի չունենար trentième բառին հայերէնը փնտռելու:

Որով բոլորովին անհիմն եւ ճիշտ է «երկու կէտ եւ երկու չափ»-ի մեղադրանքը, զոր այնքան ուժգնօրէն Պր. Կարալ փակցրնել կ'ուզէ Հ. Ներսէսի ճակտին:

Պր. Կարալ կը գրէ տակաւին. «Որքան գիտեմ, Հ. Եփրեմ, ... դասընկեր է Հ. Ներսէսին: Աշխարհական Միթարեան, մեր երեքիս երէց եղբայր Դ. Վարուժանի խօսքերով՝ նոյն «լոյսի ստիւղին կաթնկերներ» են: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ նոյն կաթնը նոյն ձեւով չեն իւրացուցած» («Յառաջ», 12 Սեպտ. 1959, էջ 1):

Չքնա՛ղ տրամաբանութիւն: Աշխարհի ո՞ր օրէնքով, միեւնոյն մօր կաթը ծծողները պէտք են միեւնոյն մտածելակերպը ունենալ...:

* * *

Հիմա անցնինք բուն լեզուական հարցին: Մէջտեղ կայ երեսուներորդ բառ մը: Արդեօք կարելի՞ է սխալ համարել այդ ձեւը:

Մեր կարծիքը յայտնելէ առաջ, կ'ուզէինք ընթերցողներու ուշադրութեան յանձնել լեզուական երեւոյթ մը:

Աշխարհաբարը, որ կենսական լեզու մըն է, տակաւին իր հոլովումի վերջնական ձեւերը չէ ստացած, եւ շատ մը կէտերու մէջ կը հեռանայ, կը ջնանայ ձերբազատուիլ դասական օրէնքներէն ու ձեւերէն:

Բռնանիս օրինակներով բացատրենք: Մէջբերուած օրինակները կ'առնենք «Յա-

ռաջ»-ի մի միայն այն երեք թիւերէն, որոնց մէջ տպուած են Պր. Կարալի յօդուածները:

Պր. Կարալ կը գրէ «գրչի քաջութիւն մը» («Յառաջ», 12 Սեպտ. 1959, էջ 1), ու քանի մը տող վար կը գրէ «Աւետարանիչին»: Գրչի, դասական ձեւով գրուած. իսկ «Աւետարանիչի» ճիշտ առաջինին հակառակ ձեւով:

Դարձեալ Պր. Կարալն է գրողը. «Տարեգրի» (Անդ). նմանապէս նոյն էջի քաղաքական լուրերու բաժնին մէջ գրուած է «մտփի»:

Մինչդեռ Բ. սիւնակին մէջ գրուած է «սիրտի»:

Պր. Կարալ կը գրէ «ամսագրեր» (9 Սեպտ. էջ 1). մինչդեռ նոյն էջի ա. սիւնակին մէջ կայ «խարագիւրներ»:

Դասական օրէնքին հակառակ՝ «Յառաջ»-ի մէջ գրուած է «թուրքերէն» (9 Սեպտ. էջ 1), «մեմատիւրիս» (12 Սեպտ. էջ 1): Ուրիշ մը անշուշտ պիտի նախընտրէր ըսել «թրքերէն», «մեմատիւր»:

Պր. Կարալ, միշտ դասական ձեւով, կը գրէ «գարնան», «տան». մինչ ուրիշներ կը գրեն «գարունի», «տունի»:

«Յառաջ»-ի մէջ երկու անգամ գործածուած է «հանելուկային» ձեւը (12 Սեպտ. էջ 1):

Արդ կը հարցնենք. այս ձեւերէն ո՞րն է ուղիղը եւ ո՞րն է սխալը:

Գրչի՞ թէ գրիչի
Աւետարանչի՞ թէ Աւետարանիչի
Ամսագրեր՞ թէ ամսագիրներ
Խորագրեր՞ թէ խորագիրներ
Սրտի՞ թէ սիրտի
Տան՞ թէ տունի, եւն.:

Ինծի համաձայն, հոս այլեւս ուղիղը, սխալի հարց չկայ, այլ ... ճաշակի:

Նոյն է նաեւ «երեսուներորդ»-ի պարագան: Մանաւանդ թէ թուական ամսականները կարծէք դասական օրէնքներէն ձերբազատուելու աւելի իրաւունք ձեռք ձգած ազատուելու աւելի իրաւունք ձեռք ձգած զրահ: Օրինակ. կ'ըսենք հինգ, ու փոխառւան: Օրինակ. կ'ըսենք հինգերորդ գրելու, կը նախ կը ճատակով հնգերորդ գրելու, կը հնչենք ու կը գրենք հինգերորդ: Հոս

ո՞ւր մնաց սղումի դասական օրէնքը: Ո՞վ կը հետեւի այլեւս զբարբարի օրէնքներուն ու կը գրէ յիսներորդ, վաթսներորդ, ութսներորդ: Գրեթէ ոչ ոք: Կը գրենք նաեւ երեսուննոց, յիսուննոց, եւ ոչ թէ երեսուննոց, յիսննոց: Եթէ դատապարտելի է գրել երեսուներորդ, նոյնքան դատապարտելի պիտի ըլլար նաեւ գրել թուրքերէն, հանելուկային, հինգերորդ, յիսուներորդ, վաթսներորդ, յիսուննոց, եւն.:

Քիչ առաջ «Նայիրի»-ի վերջին թիւին մէջ («Նայիրի», 20 Սեպտ. 1959), ա. էջին վրայ հանդիպեցայ սա տողերուն. «Իր երեսուներորդ տարին»:

Պր. Կարալ կրնայ վստահ ըլլալ որ Պր. Թեւեան եթէ միայն «երեսուներորդ» բառը գործածած ըլլար, առանց «երեսնամեակի»-ի, Հ. Ներսէս որեւէ դիտողութիւն ըրած պիտի չըլլար «Երջանիկ»-ի հեղինակին: Կը կարծենք թէ միեւնոյն էջին վրայ երկու հակասական ձեւերու գործածութիւնն է որ Հ. Ներսէսը մղած է գրիչ շարժելու:

* * *

Խօսք մ'ալ ըսենք օտար յատուկ անուններու տառադարձութեան մասին:

Ինչ որ կ'երեւի, Պր. Կարալ լաւ չէ հասկըցած, օտար յատուկ անուններու մասին Հ. Ներսէսի ըսածները:

Հ. Ներսէս Տէր Ներսէսեան կը փափաքի որ Քահանայապետներու անունները հայերէնի մէջ դասական օրէնքին համաձայն տառադարձուին, ու մասնաւորապէս կը շեշտէ որ ներկայ Քահանայապետին անունը գրուի Յովհաննէս ԻԳ., եւ ոչ թէ Ժան ԻԳ. կամ Ճոն. «Թերեւս ներկի ըլլար, Կ'ըսէ ան, իտալական ձեւը գործածել» («Բազմավիշ», 1959, 3-5, էջ 108):

Հ. Ներսէսին բաժը այսքան է: Բայց այս ըսածներէն ելլել եւ հետեւեցնել թէ օտար բոլոր հին եւ նոր անունները պէտք է դասական օրէնքի համաձայն տառադարձել, ասիկա Պր. Կարալի բոլոր երեւակայութեան ծնունդ է միայն: Հ. Ներսէսէն տասնեակ տարիներ առաջ արդէն, Հ. Ա.

Ղազիկեան տուած է օտար հին եւ նոր անունները հայերէնի վերածելու օրէնքները: Հ. Արսէն Ղազիկեանէն ուրիշ տասնեակ տարիներ առաջ «Բազմալեզու»-ը կը դործածէր արդէն Հ. Արսէնի ըսածները: Հանձար ըլլալու պէտք չկայ ըմբռնելու համար, թէ ե՛րբ Յովհաննէս ԻԳ., եւ ե՛րբ Ժան-Ժազ դրելու է: Բացէք «Բազմալեզու»-ի առաջին թիւէն մինչեւ վերջին թիւը ու հոն դիւրաւ պիտի կարենաք գտնել Ռափիմ, Շաքոպիան, Անտրէ (ոչ թէ Անդրէաս) Շընիէ, Ալֆոնս (ոչ թէ Ալֆոնսոս) Տոսէ, Թէոֆիլ (ոչ թէ Թէոփիլոս) Կօթիէ, Փօլ Վալերի, եւն.:

Տեսէք թէ Պր. Կարալ ի՛նչ հասկցեր է Հ. Ներսէսի չըսած բաներէն. «Ժամանակավրէպ է դործադրել տառադարձութիւն մը, որ բացարձակ ձայնական տառադարձութիւն մը չէ, եւ կարելիութիւն չի տար իրենց բնիկ հնչումով կարդալու հայադրուած օտար անունները: Եթէ հակառակն ընդունէինք ու դործադրէինք, յանուն Մեծաբանչի՝ գուցէ դուք օրհնէիք զմեզ: Բայց պիտի չգտնուէր ընթերցող մը որ չբարկոծէր զմեզ. տողաշար մեքենան իսկ պիտի մերժէր տողը ձուլել՝ եթէ վաղը, նախարարաց խորհուրդի մը լրատուութեան համար գրէինք. — «Կարոլոս Դը Գօլ կը նախագահէր... Խօսք առին վարչապետ Միքայէլ Դըբրէ եւ ներկայ նախարարներէն՝ Անտոնիոս Պիմէ, Անդրէաս Մալոս, Յակոբոս Սուստել եւն., փոխանակ Շարլ, Միշէլ, Անթուան, Անտրէ եւ Ժազ Բալելու» («Յառաջ, 11 Սեպտ. էջ 1):

Բայց ո՞վ ըսաւ ձեզի, սիրելի Կարալ, որ բոլոր օտար անունները, հին դասական օրէնքով տառադարձէք: Հ. Ներսէս խօսքը կ'ընէ մի միայն հին օտար անուններու: Որով, ի՞նչ դործ ունին հոս Դը Գօլ, Դըբրէ, Պիմէ նոր անունները:

Իսկ թէ բոլոր օտար անուններու տառադարձութիւնը պէտք է «բացարձակ ձայնական տառադարձութեան» հետեւի,

այն ատեն ինչո՞ւ «Յառաջ»-ի մէջ կը գրէք «Յովհաննէս ԻԳ. ի պատրաստած տիեզերական ժողովին... (12 Սեպտ. էջ 4), «Պոմպէյի մէջ...» (Անդ), «Ալպանտեան Ուխտը» (11 Սեպտ., էջ 1), եւն.:

Կը կարծենք թէ թիւրիմացութիւն մը կայ ձեր մտքին մէջ, սիրելի Կարալ: Առանց խիղճ ընելու շարունակեցէ՛ք գրել Շարլ տը Կօլ, Միշէլ Տըպրէ, Անթուան Փիմէ, եւն.:

* * *

Մեր նիւթէն դուրս ելած չենք ըլլար անշուշտ, եթէ փոքր ակնարկ մ'ալ նետենք «Յառաջ»-ի մէջ տեսնուող քանի մը անճշտութիւններու վրայ:

Ինծի համաձայն ձայնական բարդութիւն մըն է Պր. Կարալի չինած «մանրամթեր» բառը (9 Սեպտ. էջ 1): Լաւ պիտի ըլլար ըսել մանրաշափ, ինչպէս որ կ'ըսենք օղաշափ, ջերմաշափ, երկրաշափ եւն.:

Նոյնքան պախարակելի է «անդաշէլի» (12 Սեպտ. էջ 4) տեղի ձեւը. բուն բառն է անիպելի կամ անձեռնմխելի:

Կայ նաեւ «Թիպէթի» ձեւը. իսկ օր մը ետքը Է-ն փոխուած եւ եղած է «Թիպէթի» (11, 12 Սեպտ. էջ 4):

Սխալ է նաեւ «ամէնամեծ» (9 Սեպտ. էջ 4): Եթէ այս վերջինը տպագրական աչքէ վրիպած սխալ մըն է, աններելի յանցանք է սակայն սա անմարտելի «ուսանեցանք» (1 Սեպտ. էջ 2), ինչպէս ծանր յանցանք պիտի ըլլար գրել «վերջանեցան», «ծնանեցան» եւն.:

Էր երբեմն, որ «Յառաջ»-ի խմբագրութիւնը աւելի բծախնդիր էր նոյնիսկ տըպագրական տառասխալներու հանդէպ: Միթէ հոս յարմար տեղը չէ՞ Պր. Կարալին վերադարձնելու իր կողմէ Հ. Ներսէսին ուղղուած Աւետարանի խօսքերը. «Զի՞ տեսանես զչիւղ յական եղբօր քո, եւ ի ըում ական զգերանդ ոչ տեսանես»:

Հ. ԵՓՐԵՄ ՏԷՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

Թ Ո Վ Մ Ա Յ Ի Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ՊԱՊԻՐՈՍՆԵՐԸ)

Յայտնութիւնը

1945ի վերջին օրերն էին. Նեղոսի ափին, Գահիրէէն Լուքսոր առաջնորդող ճամբու երկայնքին, Նազ Համադի կոչուած տեղը, հնամեայ մենաստանի մը մօտ, քանի մը եղիպտացի գիւղացիներ հող կը փորէին, երբ յանկարծ բրիչը կը բախի պինդ ու խորհրդաւոր առարկայի մը: Հազար ըզզուշտութեամբ կը շարունակեն աշխատանքը՝ հուսկ յայտնաբերելով կաւէ հսկայ սափոր մը, որ կը պարունակէր պապիրոսի թերթերէ բաղկացած կաշեկազմ հատորներ, իրենց համար անընթեռնի գրութեամբ:

Այդ աննշան ֆելլախները անգիտակցաբար կը կատարէին դարուս հնախօսական ամենամեծ գիւտերէն մէկը: Արդարեւ իրենց բրիչի հարուածներու տակէն յարուած թիւն առած ձեռագիրները առ նուազն 1500 տարուան հնութիւն ունէին, եւ անոնց մէջ «Թովմայի Աւետարան»ը, Քրիստոսի 114 պատգամներով: Բոլոր հատորներն ալ ողջ եւ առողջ էին, չնորհիւ Եղիպտոսի չոր կլիմային: Զեռագիրները գրուած էին զպտերէն, որ կը խօսուէր Եղիպտոսի մէջ առաջին դարերուն:

Գիւղացիները խնամքով կը վերցնեն հատորները եւ կը ծախեն նոյն տեղի զպտի քահանայի զաւկին, Ռազ Անդրաւի, չուրջ ինը տոլարի:

Եւ կը սկսի ողիսակամը

Ինչպէս ուրիշ երկիրներ, Եղիպտոսի մէջ ալ, հնախօսական պեղումներով գտնուած առարկաներու մասին կառավարական օրէնքներ ու սահմանումներ կան՝ որ կը կը ձգտին պետականացնել ամէն ինչ. սա-

կայն առաջին դտնողները անտեղեակ էին այս օրէնքներուն. յաջորդ սեփականատէրերը ուչ չգարծուցին այդ կէտին. ահա թէ ինչո՞ւ խորհրդաւոր ծալքերու մէջ կը մնայ այս նորագիւտ ձեռագիրներու ճամբորդութիւնը՝ ձեռքէ ձեռք:

Ստույգ է միայն՝ որ 1946ի կիսուն, այդ ձեռագիրները կը հասնին Գահիրէ. Պել-ճիքացի հնամասնա Սլաւերթ Էյտ կը գնէ անոնց մէկ հատորը. ուրիշ հատոր մը կ'երթայ հանգչիլ զպտական թանգարանին մէջ. իսկ մնացած տասնեւմէկ հատորներուն կը տիրանայ Կիպրացի յոյն վաճառական մը՝ Յոկիոն Թանոյ:

Մինչեւ այս թուականը, Եղիպտոսէն դուրս ոչ ոք լուր ունէր այդ ձեռագիրներուն մասին. նոյնիսկ գնողներն ու վաճառողները չէին նկատած ատոնց հսկայ արժէքը:

Խորհրդաւոր լուրեր

Եւրոպացի առաջին գիտնականը որ ճանչցաւ յարգը այս նորանշան յայտնութեան՝ Փրանսացի ուսումնասէր մըն էր. եւ այդ՝ զպտական թանգարանին մէջ մընացած միակ հատորին ի տես: Աւետիսը զոր ան փութաց տալ գիտական աշխարհին՝ գրաւեց մասնագէտներու ուշադրութիւնը. բայց իսկական արժէքը չատ աւելի ուչ երեւան պիտի գար: Հոլանտացի երկտասարդ գիտնական մը, Gilles Quispel, ուսուցիչ լատին եւ յոյն լեզուներու, մասնագէտ՝ քրիստոնեայ հին գրականութեան, իսկոյն մեծ հետաքրքրութեամբ յարուեցաւ. այսօր ան կը դասաւանդէ Ութրեխթի համալսարանի ամպլոնէն, եւ աշխարհ շատ բան կը պարտի անոր՝